

D E O O R L O G
dichtbij huis

**TWEEDE WERELDOORLOG
IN DE GEMEENTE HARDENBERG**

HARDENBERG

Dit boekje is gemaakt door:

.....

D E O O R L O G
dichtbij huis

Hardenberg tijdens de Tweede Wereldoorlog

In de gemeente Hardenberg is tijdens de Tweede Wereldoorlog veel gebeurd. In dit boekje gaan jullie daar een onderzoek naar doen. Het boekje bestaat uit vier hoofdstukken die gaan over vier verschillende onderwerpen. Hieronder zie je welke onderwerpen dat zijn:

1. Oorlog en Jodenvervolgning

2. Verzet

3. Onderduikers

4. Bevrijding

In elk hoofdstuk vind je een aantal vragen die je gaat beantwoorden. De vragen horen bij een tekst of een plaatje. Het goede antwoord schrijf je in het boekje op de stippellijn bij de vraag. Veel succes!

1. Oorlog en Jodenvervolg

Als het Duitse leger van Adolf Hitler in 1939 Polen binnenvallt, begint de Tweede Wereldoorlog. Hitler en zijn nazi-partij vonden dat Duitsland te klein was. Daarom vielen ze ook andere landen aan. Bekijk de voorpagina van de krant hieronder.

NIEUWE ROTTERDAMSCHER COURANT
Vrijdag 10 Mei 1940
Nummer 10.111
Prijs 10 cent

In oorlog

DUITSCH AANVAL OP NEDERLAND

Vanochtend om 3 uur hebben Duitse troepen de grens overschreden. Aanvallen uit de lucht op eenige vliegvelden

Een Duitse stap in Den Haag van de hand gewezen

Er zal goetierse bijstand worden verleend

Geen onderhandelingen met de vijand

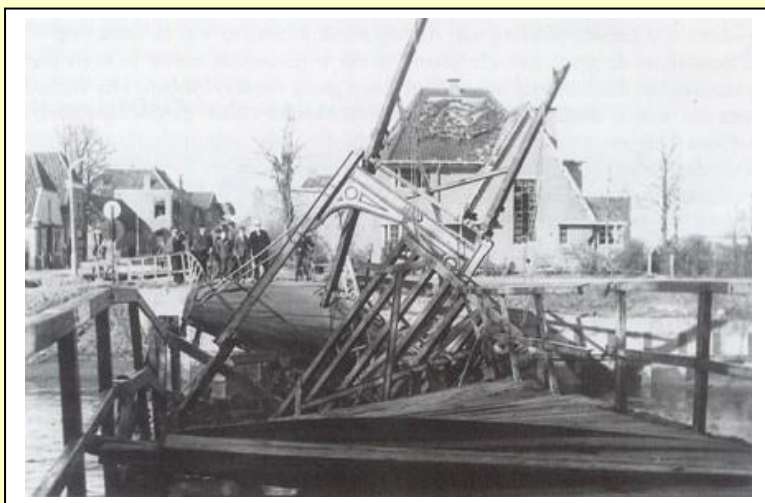
Legerechters van het Nederlandse opperbevel

België en Luxemburg aangevallen

Het Franse leger rukt op

Proclamatie van Koningin Wilhelmina
Mijn Volk,

Hiermee verklaar ik dat ik, als Koningin der Nederlanden, de Duitse aanval op Nederland heb aangenomen. Ik heb de Duitse troepen uit mijn land verdreven en heb de Duitse vliegtuigen vernietigd.

Duitse aanval

De oorlog begon voor Nederland op vrijdag 19....

Het Duitse leger trok die ochtend al om uur over de Nederlandse grens.

Niet alleen Nederland werd aangevallen, maar ook andere Europese landen zoals en

Op de voorkant van bijna elke krant stond die dag een korte toespraak van

De Nederlandse soldaten die de grens moesten bewaken, konden het Duitse leger niet lang tegenhouden. Ze moesten zich al snel terugtrekken en kregen daarbij de opdracht om de bruggen op te blazen.

Waarom moesten de Nederlandse soldaten de bruggen opblazen?

De Nederlandse soldaten vochten een aantal dagen tegen het Duitse leger. Maar het Duitse leger was groter en de soldaten waren beter getraind. Toen Rotterdam ook nog gebombardeerd werd, moest Nederland zich overgeven. De regionale krant 'De Vechtstreek' schreef op 25 mei 1940:

'De afgelopen twee weken zijn dagen van grote spanning geweest. Het merendeel der bevolking had een zoon, een broer, een verloofde, familie of vrienden onder de wapenen en met angst in het hart vroeg men zich steeds af hoe de afloop zou zijn voor hem, aan wien men het meeste gehecht was. Als een verademing kwam voor velen op dinsdagavond 14 mei de mededeling dat de strijd gestaakt was.'

Nederland had verloren en moest zich dus overgeven op 15 mei 1940. Waarom was dat voor veel Nederlanders toch een verademing?

.....

Monument voor de Professor Waterinkschool aan de Gramsbergerweg in Hardenberg.

De nazi's hadden het nu voor het zeggen in Nederland. Voor de meeste Nederlanders veranderde er in het begin van de bezetting niet eens zoveel in het dagelijks leven: de mensen moesten gewoon aan het werk, kinderen gingen naar school en iedereen had nog voldoende te eten.

Maar voor een kleine groep mensen in de gemeente Hardenberg veranderde er wel van alles. Bekijk de poster en het bord hiernaast.

Voor de veranderde het dagelijks leven tijdens de oorlog wel. Ik denk dat deze poster en deze borden werden opgehangen door:

(kies het juiste antwoord)

- a. De nazi's
- b. Het verzet
- c. De Engelsen

Ik denk dat, omdat

.....

Bordje Verboden voor Joden bij het park

De synagoge van Hardenberg.

HARDENBERG Vrijdag 2 Jan had hier de plechtige inwijding der nieuw gebouwde synagoge plaats.

Het gebouw zelf zag er van binnen in allen eenvoud vriendelijk en gezellig uit. De banken waren ruim en gemakkelijk en van weerszijden straalde er een overvloed van licht binnen. Rustig branden de kaarsen op de luchters. Toen het half één sloeg, werden de deuren gesloten. Daar weerklinken de belletjes der heilige rollen en als ze binnen worden gedragen, van uit het koor het: „Gezegend is hij, die daar komt in den naam des Heeren, natuurlijk dan op z'n Hebreeuwsch. De dragers wachten tot het lied is geëindigd, dan gaan ze weer voort en onder-tusschen heft het koor een psalm der dankhulde aan.

Daarna worden de Wetsrollen in de H. Arke geplaatst.

De Joodse begraafplaats aan het Mulopad in Hardenberg.

In Hardenberg, Gramsbergen, Slagharen en Kloosterhaar woonden in het jaar 1941 37 Joden. De meesten woonden in Hardenberg zelf. Daar stond aan het Oosteinde ook een synagoge waar de Joden samen kwamen voor gebedsdiensten. Deze synagoge was de derde synagoge van Hardenberg. Het gebouw werd in het jaar 1903 in gebruik genomen. Over deze 'inwijding' zoals je dat noemt, gaat het stukje uit de krant hiernaast. (lees het stukje en beantwoord de vraag)

Waren de Joden in Hardenberg in 1903 blij met het nieuwe gebouw denk je?

Ik denk het wel/niet, omdat

.....

.....

.....

Al snel na de Duitse inval in 1940 moesten alle Joodse inwoners naar het gemeentehuis om hun namen en adressen op te geven. Joden moesten vanaf 1942 een Jodenster dragen op hun kleren en werden opgepakt.

Bijna alle Joden werden via kamp Westerbork naar Auschwitz en andere kampen gebracht en zijn daar vermoord. Van de Joden uit Hardenberg hebben er maar drie de oorlog overleefd. Bij de Joodse begraafplaats in Hardenberg vind je een monument voor alle vermoorde Joden.

Simon Blein was één van de drie overlevenden. Hij zat meer dan drie jaar gevangen in verschillende kampen. Lees het stukje uit de krant De Vechtstreek over hem en beantwoord de vragen op de volgende bladzijde.

Uit 'De vechtstreek' van 2 juni 1945:

'Er was zaterdagavond grote blijdschap in Hardenberg. Simon Blein, de zoon van David Blein, de slager uit de Voorstraat, keerde in zijn geboorteplaats terug, na een afwezigheid van vele jaren. Want hij was één der eerste Joden uit onze plaats die door de Duitsers werd gedeporteerd in september 1942. Via Westerbork werd hij naar Duitsland overgebracht, waar de mannen en de vrouwen gescheiden werden. Nimmer heeft hij sindsdien iets weer van zijn vrouw gehoord en evenmin heeft hij in de verschillende kampen, waarin hij ondergebracht is geweest, iets van de andere Hardenbergers gehoord.'

Simon Blein overleefde dus de oorlog. Zijn ouders waren David Blein en Regina Blein-Hoogstraal. Simon had ook nog een broer, Hartog Blein, die net als Simon in de slagerij van vader werkte. Hartog Blein was getrouwd met Johanna Zilverberg en had een dochtertje dat Regina heette. Hieronder zie je hun namen. Zoek uit wat er met hen gebeurd is tijdens de oorlog en schrijf dat op. Gebruik daarvoor de internetsite www.hardenberg.nl. Aan de rechterkant klik je op 'Hardenbergsarchief', dan op 'Onze Geschiedenis' en vervolgens op 'Oorlogsslachtoffers.' Klik dan op de namen.

David Blein -

Regina Blein-Hoogstraal -

Hartog Simon Blein -

Johanna Blein-Zilverberg -

Regina Bertha Blein -

Wat er na de oorlog gebeurde met de synagoge van Hardenberg lees je op internet. Ga naar: www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/nederland/overijssel/hardenberg en beantwoord de vragen.

In 1948 is de synagoge van Hardenberg

In 1980 is de synagoge

Op de plek waar de synagoge stond is sinds 2005

Op de foto hiernaast zie je:

.....

.....

.....

.....

2. Verzet

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Nederland bezet door Duitsland. Niet iedereen was het eens met de nieuwe bazen van het land. Sommige mensen gingen zich verzetten tegen de nazi's. In de gemeente Hardenberg gebeurde dit ook. Er zijn veel verschillende soorten verzet. Bijvoorbeeld verzet met wapens, maar ook klein verzet. De mensen die erbij betrokken waren, deden gevaarlijk werk!

Aan welke dingen denk je als het gaat om verzet tegen de bezetter in de oorlog? Schrijf hieronder drie activiteiten die volgens jou bij verzet horen.

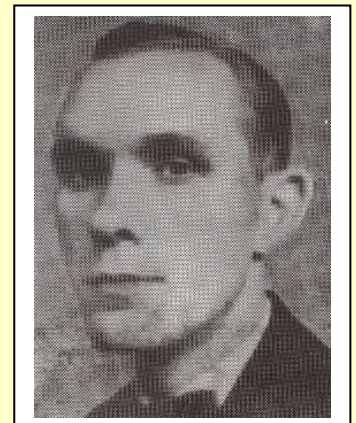
1.
2.
3.

Verzetmonument in
Hardenberg (Heemse)

Aan de Brandweg in Hardenberg vind je het monument dat je hiernaast op de foto ziet. Er staan drie namen van verzetsmensen op die in de oorlog zijn omgekomen. De eerste naam is die van Heine Bolks. Lees hieronder het stukje over hem. Beantwoord daarna de vragen op de volgende bladzijde.

Heine Bolks werd op 12 oktober 1915 geboren. Hij was Nederlander maar woonde met zijn ouders over de grens in Duitsland. In 1935 trouwde hij met Johanna Wolberink en ze kregen 4 kinderen. Toen de Duitsers hem wilden oppakken in 1943 moest hij onderduiken. Hij kwam terecht bij de familie Ten Brinke aan de Brandweg in Hardenberg. Hij raakt betrokken bij het verzet in Hardenberg en omgeving. Heine Bolks heeft bijvoorbeeld samen met anderen een bus van de Duitsers gestolen. Deze bus konden ze goed gebruiken voor hun verzetsgroep. In de bus lag ook nog een Duits uniform. Heine Bolks deed dit soms aan en omdat hij goed Duits sprak kon hij, als het nodig was, doen of hij een Duitse soldaat was. In 1944 was er in Nederland een groot gebrek aan voedsel en andere dingen. In Hardenberg was een groot magazijn waar de Duitsers veel lappen stof bewaarden. Die zouden naar Duitsland worden gebracht. In september 1944 heeft de verzetsgroep van Heine Bolks dit magazijn in het geheim leeg gehaald. De hele stoffenvoorraad werd eerst in het bos verstopt en werd later naar andere plekken in het land gebracht. Toen Heine Bolks de volgende dag terug ging naar het magazijn om te kijken of er ook nog stoffen in de kelder lagen, werd hij opgepakt. Hij probeerde nog te ontsnappen, maar dat is mislukt. Hij werd eerst naar kamp Erika bij Ommen gebracht en later naar kamp Amersfoort. Heine Bolks is daar op 8 maart 1945 doodgeschoten. Zijn lichaam is na de oorlog begraven op de erebegraafplaats in Loenen en in Hardenberg is er dus een monument met daarop zijn naam.

Waarvoor zou de verzetsgroep in Hardenberg een bus goed kunnen gebruiken?

.....
.....

Waarom zou de verzetsgroep een grote voorraad stoffen hebben meegenomen?

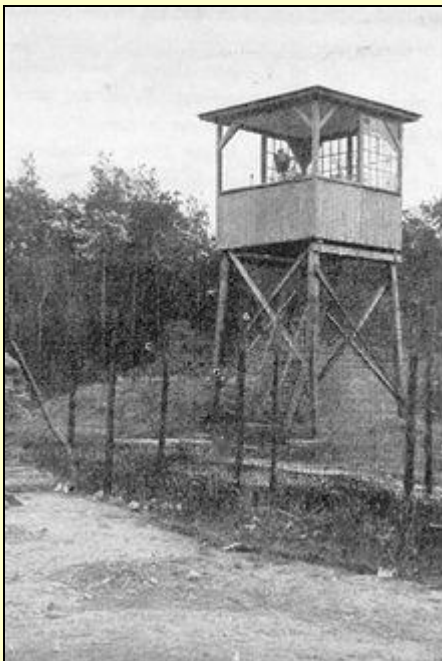
.....
.....

Heine Bolks kwam net als vele andere verzetsstrijders terecht in kamp Amersfoort. Zoek in boeken of op internet (www.kampamersfoort.nl) informatie over dit kamp. Schrijf nu in ongeveer drie zinnen op wat kamp Amersfoort voor kamp was en wat voor mensen er terecht kwamen.

.....
.....
.....
.....
.....

Veel mensen vinden het belangrijk dat er een gedenksteen is voor Heine Bolks en andere verzetsmensen. Waarom vinden ze dat belangrijk, denk je?

.....
.....

Herdenken is “niet vergeten”.
Bedenk drie manieren om de
verzetsmensen die in de oorlog
omkwamen niet te vergeten.

1.
.....
2.
.....
3.
.....

3. Onderduiken

Tijdens de oorlog werden dus veel Joden opgepakt. Sommige Joden verstopten zich. We noemen dat 'onderduiken'. Ook in Hardenberg zaten veel onderduikers. Onderduiken was natuurlijk erg gevaarlijk. Niet alleen voor de Joden, maar ook voor de mensen die hen verstopt hielden. Onderduik geven aan iemand is ook een daad van verzet.

Misschien ken je het dagboek van het Joodse meisje Anne Frank. Ze was dertien jaar toen ze moest onderduiken. Zij zat in Amsterdam verstopt in het kantoor van haar vader. Er was een geheime ruimte achter een boekenkast. Toch werd ze gevonden door de nazi's.

Wat zou bij jullie op school de beste plek zijn om onder te duiken?

.....

Waarom is dat de beste plek vind je?

.....
.....
.....

Hoe zou je dan aan eten moeten komen?

.....
.....
.....

Anne Frank nam haar dagboek mee toen ze moest onderduiken. Wat zou jij meenemen als je moest onderduiken?

.....
.....
.....

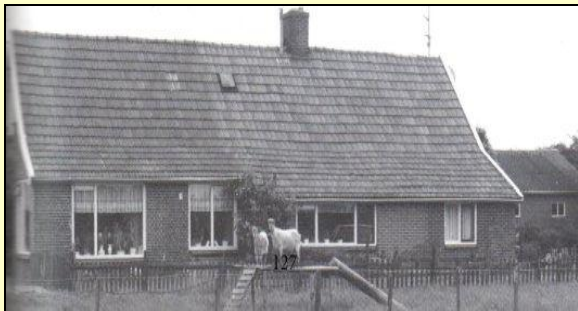
Veel mensen zaten ondergedoken omdat ze Joods waren, maar er waren ook andere groepen mensen die tijdens de oorlog moesten onderduiken. Kun je bedenken welke redenen zij hadden?

.....
.....
.....

Ook veel Joodse kinderen moesten onderduiken. Noem minstens twee dingen die voor hen helemaal anders werden wanneer ze gingen onderduiken.

.....
.....
.....

Aan de Schansweg in Ane stond tijdens de oorlog de boerderij van de familie Spijkers. In 1944 kwam Hans Lelie uit Amsterdam als Joodse onderduiker bij de familie Spijkers in huis. Vanaf 1942 had hij op veel verschillende onderduikadressen gezeten. Hans werd uiteindelijk in het plaatsje Engeland bij Ruinen bevrijd, maar ging toen terug naar de familie Spijkers. Daar vonden zijn ouders, die op een andere plek verstoppt hadden gezeten, hem later weer terug. Ook zijn broertje had de oorlog overleefd. Het stuk hieronder gaat over Hans.

Hans Lelie, een Joodse onderduiker vertelt:

Toen de oorlog begon was ik 13 jaar en mijn broertje 8. Wij hadden al gehoord over concentratiekampen en ik vroeg direct aan mijn ouders of wij nu ook naar zo'n kamp moesten. Toen we in 1942 een oproep kregen hebben we via familie en bekenden een onderduikadres geregeld. Dat was erg lastig. Ik ben op veel verschillende adressen ondergedoken geweest. Toen ik bij een schoolmeester in Nieuwlande was vond daar een inval plaats. Ik moest weg en kwam bij de familie Spijkers terecht. In de buurt werd verteld dat ik een vluchteling uit Rotterdam was die op zoek was naar eten. Ik moest bij de familie Spijkers helpen in de huishouding en op het land. Ik moest in die tijd erg veel aan mijn ouders en mijn broertje denken.

Op een dag stond er plotseling een SS'er voor de deur. Ik kon nog net op tijd in mijn schuilplaats komen. Die was gemaakt in een ruimte op de hooizolder. Maar de SS'er zocht ook in de hooiberg. Hij zakte zelfs nog met een been in mijn schuilplaats. Ik was ontzettend bang, durfde bijna geen adem te halen. Hij heeft me niet gevonden. Later kwam ik terecht in Noord-Holland en ook daar was een inval die weer goed afliep. In april 1945 werd ik bevrijd in het plaatsje Engeland. Omdat ik graag bij de familie Spijkers was, ben ik toen weer naar hen terug gegaan. Mijn ouders hebben me daar later terug gevonden en opgehaald. Na de oorlog moesten we helemaal opnieuw beginnen met ons leven. Ik zal de familie Spijkers en al die andere mensen die me geholpen hebben altijd heel erg dankbaar blijven voor wat ze gedaan hebben om mijn leven te redden.

Was de boerderij van de familie Spijkers een goede onderduikplek denk je?

.....

Waarom werd over Hans verteld dat hij uit Rotterdam kwam en eten zocht?

.....

Wisten Hans en zijn ouders van elkaar waar ze waren tijdens de oorlog? Waarom was dat?

.....

Onderduiken kon op verschillende manieren. Vergelijk het onderduikverhaal van Anne Frank met dat van Hans Lelie. Noem vier verschillen

.....

Hans Lelie

4. Bevrijding

De oorlog in Nederland duurde vijf jaar. Op 5 mei 1945 was heel Nederland vrij. Hardenberg werd al een paar weken daarvoor bevrijd. Dat gebeurde door Canadese soldaten. Bij de gevechten om Hardenberg te bevrijden zijn soldaten en ook gewone burgers omgekomen.

Over de oorlog in Hardenberg is een film gemaakt. In deze film vertelt meneer Slotman over de bevrijding van het dorpje Heemse. Heemse is nu een wijk van Hardenberg. Bekijk het stuk in de film hierover. Ga naar de website www.rtvhardenberg.nl en klik op 'TV', daarna op 'TV Archief' en dan op 'TV uitzendingen 2009'. Bijna onderin de lijst die je nu ziet staat de uitzending "Oorlogsherinneringen Heemse". Bekijk de film vanaf 27:55 minuten tot 37:15 minuten. Beantwoord de volgende vragen.

Canadese bevrijders in Hardenberg.

Meneer Slotman vertelt dat Heemse en Hardenberg niet op dezelfde dag werden bevrijd. Leg uit hoe dat kwam en schrijf op wat er gebeurde in de tussenliggende dagen.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Net als bij het begin van de oorlog werden er bij Hardenberg aan het eind van de oorlog bruggen opgeblazen, vertelt meneer Slotman.

Door wie werden de bruggen in Hardenberg in 1945 opgeblazen?

Waarom deden ze dat?

.....

.....

.....

Toen de Canadezen in Heemse aankwamen, wilden de mensen natuurlijk direct naar hen toe gaan. Waarom was dat niet zo verstandig?

.....

.....

.....

Ga nu naar de website www.obd.nl/bevrijdingskranten en klik op 'kaart'. Wanneer je op 'Troepenbewegingen' klikt, kun je zien waar de bevrijders vandaan kwamen.

Van welke twee kanten kwamen de soldaten die Hardenberg hebben bevrijd?

Noem een paar plaatsen in Overijssel die deze soldaten ook hebben bevrijd.

Als je nu klikt op 'Dag tot Dag' dan kun je zien wat er per dag gebeurde. Op welke dag zijn de meeste plaatsen in de gemeente Hardenberg bevrijd?

Canadese bevrijders in aantocht.

Oorlogsmonument in Hardenberg met alle namen van de slachtoffers.

Bekijk de twee plaatjes hierboven. Bij bevrijding denk je aan mensen die blij zijn en feestvieren, omdat de oorlog is afgelopen. Toch waren niet alle mensen alleen maar blij met de bevrijding. Hoe kwam dat?

Veel mensen die de oorlog hebben meegemaakt, moeten er nog bijna elke dag aan terug denken. Waarom zou dat zijn, denk je?

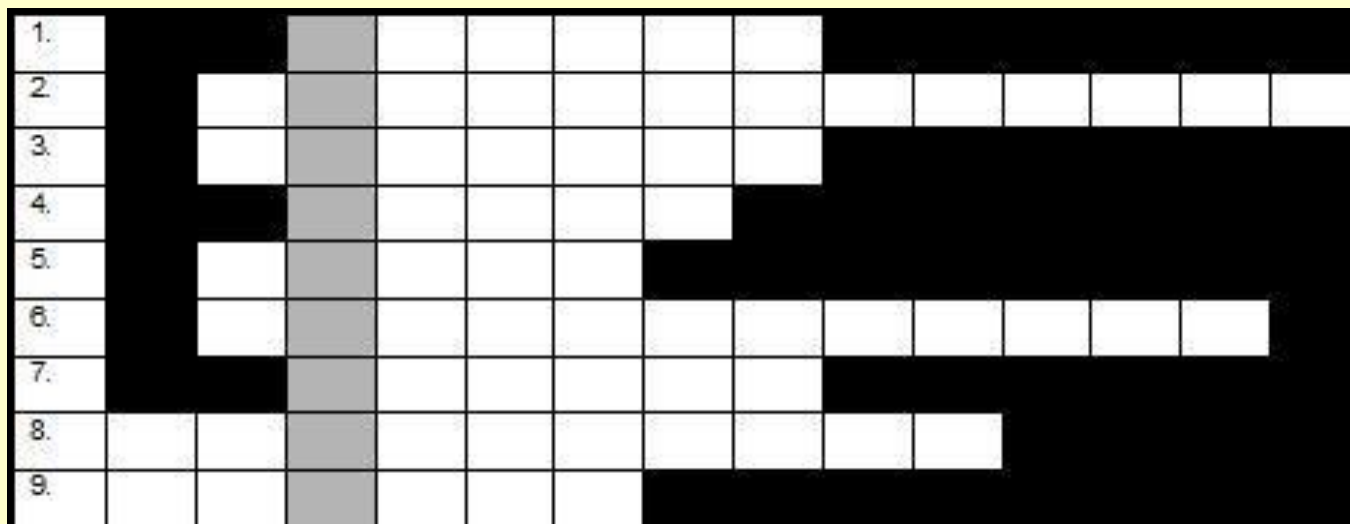
Elk jaar op 4 mei is er de Dodenherdenking en op 5 mei vieren we Bevrijdingsdag. Leg uit waarom het belangrijk is dat we op deze dagen stilstaan bij wat er gebeurd is.

Puzzel

Deze puzzel gaat over wat je in dit boekje hebt gedaan. Zet de goede antwoorden in de vakjes hieronder. In het grijze vak lees je dan van boven naar beneden een woord.

1. Vanaf 1933 was Adolf de leider van Duitsland.
2. Voor de Joden uit Hardenberg die vermoord zijn is er nu een monument bij de Joodse
3. Toen de nazi's Nederland binnenvielen werden er door Nederlandse soldaten veel opgeblazen.
4. De vader van Simon Blein heette Blein.
5. Op het monument aan de Brandweg in Hardenberg staat de naam van Bolks.
6. Mensen die zich voor de nazi's verstopten noem je
7. Westerbork, Auschwitz en Sobibor zijn waar de nazi's Joden heen brachten.
8. Anne Frank zat verstopt in een geheime ruimte achter een
9. Hardenberg werd bevrijd door soldaten uit

Eindopdracht

Kies één van de vier onderwerpen uit dit boekje en schrijf daar nu zelf een kort verhaal over. Overleg met je meester of juf hoeveel tijd je hiervoor hebt en hoe lang het verhaal moet zijn. Je kunt kiezen uit:

- Onderwerp 1: Oorlog en Jodenvervolging
- Onderwerp 2: Verzet
- Onderwerp 3: Onderduiken
- Onderwerp 4: Bevrijding

Bij elk onderwerp is er een vaste zin waar je mee moet beginnen. Bedenk zelf wat de hoofdpersoon meemaakt en hoe het afloopt.

Onderwerp 1: *"Midden in de nacht wordt Sara plotseling wakker omdat er hard op de deur wordt geklopt. Wie zijn dat? Wat is er aan de hand? Sara is plotseling klaarwakker."*

Onderwerp 2: *"Jan vindt het moeilijk. Moet hij echt doen wat Hendrik, de baas van de vezetsgroep van hem vraagt? Jan is niet bang, maar dit is wel erg gevaarlijk!"*

Onderwerp 3: *"Rebecca kijkt voorzichtig uit het raam. Wat zou ze graag naar buiten willen. Het is erg mooi weer, maar ze moet binnen blijven. Misschien nog wel heel lang!"*

Onderwerp 4: *"Geert ligt plat op zijn buik in het gras. In de verte ziet hij een jeep aankomen. Is het een Duitse auto? Of zijn het de Canadezen? Hij kan het net niet goed zien."*

